

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МИСТЕЦТВ
імені І. П. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

МУЄДІНОВ ДІЛЯВЕР МЕМЕТОВИЧ

УДК 788.1 (07)

**НЕТРАДИЦІЙНІ ВИКОНАВСЬКІ ПРИЙОМИ НА ТРУБИ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИКО-ХУДОЖНЬОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 17.00.03 – Музичне мистецтво

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата мистецтвознавства

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеській національній музичній академії імені А.В. Нежданової Міністерства культури України.

Науковий керівник: кандидат мистецтвознавства, доцент
БУРКАЦЬКИЙ Зіновій Павлович
Одеська національна музична академія
імені А. В. Нежданової,
завідувач кафедри оркестрових
духових та ударних інструментів

Офіційні опоненти: доктор мистецтвознавства, професор
КАЧМАРЧИК Володимир Петрович
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського,
професор кафедри дерев'яних
духових інструментів

кандидат мистецтвознавства
ГОРБАЛЬ Вадим Ярославович
Академія сухопутних військ імені
гетьмана Петра Сагайдачного
доцент кафедри музичного мистецтва

Захист відбудеться “02” жовтня 2017 р. об __11__ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64. 871. 01 у Харківському національному університеті мистецтв імені І. П. Котляревського за адресою: 61003, м. Харків, майдан Конституції, 11/13, ауд. 58.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського за адресою: 61003, м. Харків, майдан Конституції, 11/13.

Автореферат розіслано “01” вересня 2017 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат мистецтвознавства, доцент

Чернявська М. С.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Нова і новітня музика ХХ-ХХІ століть, яка ще недавно викликала запеклі суперечки і нерозуміння, все наполегливіше пробиває собі шлях до слухацької аудиторії і стає затребуваною. Процес її проникнення в музичну практику, незважаючи на існуючий опір, очевидний і незворотній. Нові музично-естетичні напрямки отримують все більше визнання і зміцнюються в суспільній свідомості. Корінні зміни в змісті музичної творчості вимагають не тільки кореляції орієнтирів в психології сприйняття, але й перегляду технологічних основ виконавської практики. Особливу важливість в цьому сенсі набувають питання вдосконалення техніки гри на музичних інструментах і на трубі, зокрема.

Інтенсивний розвиток композиторської техніки, прагнення до постійного оновлення засобів виразності змушує поглиблювати пошук з метою збільшення різноманітності традиційних виконавських прийомів і введення нових, нетрадиційних. Кардинальне переосмислення виражальних можливостей труби, що зачіпає її інтонаційну, звукодинамічну, темброву природу і технологію виконавського процесу, сприяло появі цілого ряду нетрадиційних прийомів гри, які обумовлюють необхідність нових підходів до формування виконавського апарату трубача.

Успішне вирішення проблем вдосконалення техніки гри на трубі в тісному взаємозв'язку з новими напрямками розвитку композиторської творчості сьогодні неможливе без глибоких наукових досліджень. Тільки комплексний підхід до вивчення історії, теорії та практики нетрадиційних виконавських прийомів дає можливість розробки ефективних методик і широкого практичного їх використання. Незважаючи на окремі досягнення в зазначеному напрямку, проблема цілісного і комплексного дослідження нетрадиційних прийомів гри на трубі залишається **актуальною** не тільки для вітчизняного, але й зарубіжного прикладного музикознавства. Її вирішення є вимогою часу і спрямоване на розвиток виконавства на трубі.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідної та методичної роботи Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової і відповідає комплексній темі кафедри історії музики та музичної етнографії № 2 «Історія і теорія музично-виконавської діяльності» на 2010-2016 роки. Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради ОНМА імені А. В. Нежданової (протокол № 4 від 25.11. 2010 року).

Мета дослідження: визначити історичні особливості формування нетрадиційних виконавських прийомів на трубі і розкрити їх художньо-виражальні можливості.

Основні завдання дослідження:

- визначити типологічну класифікацію нетрадиційних виконавських прийомів на трубі;
- розкрити витоки виникнення нетрадиційної техніки гри на духових

інструментах в античному виконавстві;

- розглянути процес розвитку нетрадиційних прийомів гри в історії виконавства на духових інструментах;
- виявити особливості нетрадиційних способів звукоутворення на трубі;
- показати технологічні аспекти виконання нетрадиційних прийомів гри на трубі;
- здійснити аналіз використання нетрадиційних виконавських прийомів у сучасному художньому репертуарі для труби;
- розкрити основні напрямки розвитку нетрадиційної техніки гри в сучасному виконавстві на трубі.

Об'єкт дослідження – виконавське мистецтво на трубі.

Предмет дослідження – нетрадиційні виконавські прийоми на трубі в контексті історико-художнього розвитку.

Методологія дослідження полягає в системному та цілісному підході до вивчення нетрадиційних прийомів гри на трубі. Даний підхід проявляється і в розгляді теорії, і в співвідношенні її з практикою. Цілісність і комплексність дослідження реалізовується використанням системного методу, який дозволяє визначити основні складові технологічного процесу гри на трубі. Застосування методу порівняльного аналізу при зіставленні технології традиційних і нетрадиційних виконавських прийомів сприяє виявленню спільних рис та відмінностей між ними. Крім зазначених методів в роботі широко використовувалися й інші (індуктивний, дедуктивний, хронологічний, статистичний, історіографічного аналізу), а також прийоми структурно-типологічного аналізу та порівняльної класифікації, які дозволили глибоко і всебічно вивчити весь спектр досліджуваних питань.

Матеріалом дослідження вибрані твори для труби – Л. Беріо, У. Гордер (W. Gorder), К. Х. Грубера, Е. Денисова, А. Жоліве, В. Крафта (W. Kraft), Г. Коурупоса (G. Couroupou), Р. Морила (R. Moryl), Т. Минбаєва, М. Пауелла, С. Пеллмана (S. Pellman), В. Рунчака, М. Спасова (M. Spasov), Ф. Тічелі (F. Ticheli), П. Хембрі (P. Hembree), Б. Чапмена (B. Chapman), К. Штокхаузена, Х. Егрінга (H. Oehring), Д. Ерба (D. Erb), Р. Еріксона (R. Erickson) та інших композиторів. При дослідженні різних видів нетрадиційної техніки гри на трубі та їх застосування в художньому репертуарі також використовувалися доступні аудіо- і відеоматеріали.

Теоретичну базу дослідження становлять роботи вітчизняних та зарубіжних дослідників:

а) з історії, теорії, аналізу музики і музичного фольклору – Л. Акопяна, О. Аксьонова, Е. Алексеєва, Г. Берліоза, Є. Герцмана, Н. Гуренко, Чайтаньї Б.Деви, О. Дубинец, Н. Жуланової, Р. Зелінського, К. Зенкіна, Ф. Караєва, М. Катунян, К. Квашніна, О. Клішина, Ц. Когоутека, Г. Когут, І. Кузнецова, Т. Куришевої, Л. Логінової, І. Нікольцева, І. Остромогильського, В. Петрова, О. Полуніної, М. Проснякова, Р. Розенберга, С. Савенко, Х. Туми, Ю. Холопова, П. Чернобривец, Ж. Юші, М. Бертелота (M. Berthelot), Р. Бротбека (R. Brotbeck),

Л. Конті (L. Conti), Х. Дімкера (Ch. Dimpker), М. Мерсенна (M. Mersenne), Н. Вічентіно (N. Vicentino) та ін.;

б) з історії, теорії та практики виконавства на духових інструментах – В. Апатського, М. Беговатової, Л. Беленова, І. Віскової, Р. Вовка, Н. Жуланової, В. Іванова, В. Качмарчика, К. Квашніна, С. Левина, В. Олексія, А. Понькіної, А. Селянина, Ю. Усова, М. Хазанова, Н. Хруста, Б. Бартолоцці (B. Bartolozzi), Т. Бьома (T. Boehm), Б. Чижека (B. Čížek), Х. Девіса (H. Davies), С. Демпстера (S. Dempster), Р. Діка (R. Dick), Х. Дугласа (H. Douglas), К. Дюка (C. Duke), Ф. Фаркаса (P. Farkas), Г. Хоппе (G. Hoppe), Й. Кванца, Й. Г. Тромліца;

в) з історії, теорії та практики виконавства на трубі – М. Баланко, І. Гишки, А. Селяніна, Ю. Усова, С. Альтофта (S. Altoft), Д. Баустеда (D. Bousted), І. Аролі (I. Arola), Х. Бадінгса (H. Badings), М. Бартча (M. Barth), М. Блау (M. Blaauw), Е. Черрі (A. Cherry), Ф. Дюверна (F. Dauverné), Д. Елліса (D. Ellis), Т. Харпера (T. Harper), Т. Харпера-мол. (T. Harper jr.), Й. Келлера (J. Keller), П. Кнайта (P. Knight), Е. Кьолера (E. Koehler), Дж. Монзе (J. Monzo), М. Скотта (M. Scott), Е. Тарра (E. Tarr), А. Трібузі (A. Tribuzi), а також інших авторів.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що *вперше*:

- здійснено комплексне дослідження нетрадиційної техніки гри на трубі;
- створено класифікацію нетрадиційних виконавських прийомів на трубі;
- розкрито витоки виникнення нетрадиційних виконавських прийомів на духових інструментах та основні етапи їх розвитку;
- охарактеризовані основні напрямки розвитку нетрадиційної техніки гри в античному виконавстві на духових інструментах;
- розкрито роль поліартистизму в античному виконавстві;
- здійснено аналіз використання нетрадиційних прийомів гри на трубі в творах К. Штокхаузена, Е. Денисова, М. Спасова та інших композиторів;
- показано особливості використання перманентного дихання у сучасному виконавстві на трубі.

Теоретичне і практичне значення дослідження. Теоретичні положення дисертації можуть широко використовуватися у науковій, виконавській та педагогічній діяльності, зокрема, в курсах «Історія виконавського мистецтва на духових інструментах», «Методика навчання гри на духових інструментах», «Історія і теорія виконавства на духових інструментах», «Спеціальна педагогічна підготовка», «Музична інтерпретація», «Інструментознавство», а також на заняттях зі спеціального інструменту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації викладені в доповідях на двох міжнародних та п'яти міжвузівських науково-практичних і науково-творчих конференціях: «Кримські діалоги: культура, мистецтво, освіта» (Симферопіль, 2006, 2007, 2008, 2009, 2011), «Класична і сучасна опера: проблеми музично-сценічного втілення» (Київ, Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, 2016), «Музикознавчі студії – 2016» (Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка, 2016).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 15 одноосібних наукових статтях, з яких 5 опубліковані у фахових виданнях, затверджених МОН України, та 5 – в іноземних виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі Вступу, трьох Розділів, Висновків, Списку використаних джерел (199 найменувань) та трьох Додатків (28 сторінок, що містять 56 нотних прикладів і 17 малюнків). Загальний обсяг роботи складає 229 сторінок (з них – 160 основного тексту).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність обраної теми, формулюються мета і завдання дослідження, визначається об'єкт, предмет, матеріали та методи дослідження, зазначаються зв'язок з науковими програмами, вказується наукова новизна, визначається теоретична й практична цінність отриманих результатів та їх апробація.

Розділ 1 «НЕТРАДИЦІЙНІ ВИКОНАВСЬКІ ПРИЙОМИ НА ТРУБІ: ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА, СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ І ТИПОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ» присвячений аналізу джерельної бази дослідження, визначенню специфічних особливостей нетрадиційних виконавських прийомів і їх класифікації.

В першому підрозділі **«Історичні джерела та сучасні дослідження нетрадиційних виконавських прийомів на духових інструментах»** зазначається, що історіографія духового інструментального мистецтва нерозривно пов'язана з історією античного виконавства на духових інструментах. Високий рівень виконавської майстерності, яким володіли давньогрецькі і давньоримські музиканти, висвітлюється в трактатах тогочасних мислителів, філософів і вчених.

Найбільш ранні відомості про використання нетрадиційної техніки гри на духових інструментах виявлено в працях Платона, Арістоксена, Плутарха, Гесихія, Трифона, Поллукса та інших авторів, котрі характеризують особливості виконання нетрадиційних прийомів гри античними музикантами. Аналіз наведених джерел показує, що нетрадиційні виконавські прийоми гри на духових інструментах своїм корінням сягають у глибину віків давніх цивілізацій. Особливо виділяється в цьому сенсі виконавське мистецтво античних музикантів, які широко використовували перманентне дихання, мікрохроматику та елементи театралізації у виконавстві на духових інструментах. Окремі види нетрадиційної техніки гри також зафіксовані в публікаціях авторів епохи Відродження, бароко і ХІХ століття (Н. Віченціно, М. Мерсенн, Й. Кванц, Й. Г. Тромліц, Ф. Ж. Дюверн, Т. Харпер та ін.), що є свідченням існування постійного інтересу до пошуку нових засобів виразності на духових інструментах, виконавці на яких не обмежувалися традиційними способами гри.

Серед сучасних наукових досліджень, пов'язаних з нетрадиційними виконавськими прийомами гри на духових інструментах в цілому і на трубі, зокрема, в роботах зазначеної проблематики виділяються кілька напрямків. Одним з них є історія виникнення та розвитку окремих видів нетрадиційної

техніки. Із робіт цього напрямку необхідно виділити публікації Є. Герцмана, І. Гишки, С. Демпстера, В. Качмарчика, С. Левіна, А. Селянина, Ю. Усова, М. Хазанова.

Іншу групу джерельної бази дослідження становлять роботи з теорії та історії музики ХХ і ХХІ ст. (Ю. Холопов, Є. Назайкінський, Ф. Караєв, Т. Кюрегян, В. Ценова, Ц. Когоутек, К. Квашнін, О. Дубинець), в яких висвітлюються різні аспекти використання нетрадиційних прийомів гри в виконавському мистецтві і композиторській творчості даного періоду.

Окремий підхід в дослідженні нетрадиційної виконавської техніки на трубі спостерігається в роботах зарубіжних авторів (Е. Черрі, А. Трібузі, М. Скотт, М. Бертло), які зосереджують основну увагу на технологічних питаннях освоєння нетрадиційних прийомів на інструменті та їх використання в художньому репертуарі.

Підрозділ 1.2 «Сутність і типологічна класифікація нетрадиційних виконавських прийомів на трубі» присвячено проблемам класифікації видів нетрадиційних прийомів гри на інструменті. Розглядається сучасна термінологія і дається визначення поняття «нетрадиційні виконавські прийоми» та його тлумачення в сучасній теорії і практиці гри на трубі.

Пропонуються загальні принципи типологічної класифікації нетрадиційних виконавських прийомів на трубі, які на даний час набули найбільшого застосування у виконавській та композиторській практиці. Весь арсенал нетрадиційних виконавських прийомів на трубі розділено на два основних види – музичного і немусичного походження. До першого виду належать нетрадиційні прийоми гри з музичними способами звукоутворення або засобами формування звуку:

- виконання мікроінтервалів (третьтони, чвертьтони, шестинатони, восьминатони та ін.);
- виконання гармонічних інтервалів та акордів;
- гра на препарованому інструменті і використання різних пристосувань та сурдин;
- комп'ютерні та електронно-акустичні методи обробки звуку.

До другого виду належать немусичні виконавські прийоми, що включають видобування на інструменті або окремих його частинах ударно-шумових ефектів, імітацію звуків природи, тварин і людини.

Окремим підвидом немусичних виконавських прийомів є нетрадиційна техніка перманентного дихання, котра забезпечує безперервність видихуваного потоку повітря під час гри на трубі. Даний тип дихання розглядається як технологічний елемент виконавського процесу.

До підвиду немусичних відноситься також театралізація виконавського процесу, яка включає використання циркових, танцювальних елементів і пантоміми з застосуванням міміки, жестикуляції й акторської гри в сольному, ансамблевому та оркестровому виконанні.

У розділі 2 «ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ НЕТРАДИЦІЙНИХ ПРИЙОМІВ ГРИ НА ДУХОВИХ ІНСТРУМЕНТАХ»

висвітлюються етапи розвитку нетрадиційних прийомів гри в історії виконавства на духових інструментах.

В першому підрозділі **«Театралізація виконавського процесу на духових інструментах – історичні етапи становлення та розвитку»** на основі аналізу трактатів давньогрецьких мислителів, артефактів старовинної музичної іконографії і сучасних досліджень розглядаються основні напрямки розвитку інструментального театру у виконавстві на духових інструментах.

Зазначається, що особливістю виконавського мистецтва античних музикантів-духовиків був поліартистизм. Публічний виступ музиканта включав не тільки гру на інструменті, але супроводжувався окремими елементами театралізації й танцювальними рухами. Створення інструментально-танцювальних жанрів «авлема» і «авлесіс» в античній авлосовій музиці стало важливим кроком у професіоналізації виконавського мистецтва авлетиста-танцюриста і відкрило шлях до застосування елементів театралізації в інструментальному номі.

Епохою справжнього розквіту поліартистизму у виконавстві на духових інструментах можна вважати середньовіччя, коли міська площа стає основною ареною народного музично-театрального і циркового дійства. Театрально-циркова вистава з окремими музичними номерами-вставками займає найважливіше місце в культурно-розважальному дозвіллі простих городян. Його головний сценарист, режисер і виконавець – мім, жонглер, актор і музикант-мультиінструменталіст – виступає в одній особі.

У виконавстві на духових інструментах XX-XXI ст. використання елементів театралізації набуває нових форм вираження авторського задуму та інтерпретації твору.

Другий підрозділ **«Перманентне дихання (видих) – як найдавніша техніка гри у виконавстві на духових інструментах»** присвячено історії розвитку нетрадиційної техніки дихання у виконавському мистецтві на духових інструментах.

Підкреслюється, що техніка перманентного дихання (ПД) була відома ще в Стародавньому Єгипті, а згодом її запозичили давньогрецькі музиканти-авлетисти, котрі для мінімізації зусиль при використанні перманентного дихання використовували спеціальну шкіряну пов'язку – форбею.

Важливою сферою застосування перманентного дихання є східний ансамбль духових, поширений склад якого включає два однорідних інструменти (дві зурни, два кошнаї). Найчастіше «виробнича необхідність» в перманентному диханні виникає в інструменталіста, котрий виконує не партію *solo*, а акомпанує, і основним завданням якого є гра безперервно витриманого бурдона.

Серед інструментів, котрі за своїм принципом звуковидобування близькі до труби і на яких застосовується перманентне дихання, виділяються священний інструмент індусів – шанкха (раковина) та популярний серед австралійських аборигенів – діджеріду. На цих абсолютно різних за конструкцією інструментах, котрі мають схожий з трубним спосіб звукоутворення, найчастіше використовують ПД.

Відзначається, що перманентне дихання, яке представляє один з найдавніших видів нетрадиційної техніки гри на духових інструментах, продовжує залишатися затребуваним в сучасному виконавстві

У підрозділі 2.3 «**Мікрохроматика в історії виконавства на духових інструментах**» аналізуються основні види мікротонавої техніки і її застосування на духових інструментах.

Серед різних видів нетрадиційної техніки гри, котрі мають давнє коріння і міцно закріпилися в сучасному виконавстві на духових інструментах виділяється мікрохроматика. Її витoki нерозривно пов'язані з мистецтвом античних виконавців. Наявність в одному з трьох головних родів мелосу давньогрецької музики – енармоніці – двох чвертьтонів дозволяє припустити, що авлетисти, котрі славилися високим рівнем майстерності і поряд з кіфаредами складали еліту давньогрецького інструментального виконавства, володіли технікою виконання мікрохроматики.

Технологічно виконання мікрохроматики на авлосі не представляло істотних труднощів і могло здійснюватися двома способами: за допомогою амбушурної техніки і при застосуванні альтернативної аплікатури з використанням напівзакритих звукових отворів.

Техніка мікроінтервального інтонування на духових інструментах була поширена і в більш пізні часи. Амбушурний та аплікатурний спосіб мікроінтервальної корекції інтонації досить докладно описують французький флейтист і гобоїст Ж. Оттетер, німецькі флейтисти Й. Й. Кванц, Г. Тромлітц та ін.

Мікроінтервальні невідповідності строїв характерні і для труби, особливо для натуральної конструкції інструмента, різні види якого відносяться до найдавніших часів.

Важливим досягненням для виконання мікроінтервалів на трубі стало створення чвертьтонового інструмента, котрий вперше появився у 1893 р. в Одесі. Важливий внесок у виготовленні чвертьтонових конструкцій належить чеському та німецькому майстрам Й. Шедиві і Ф. Хеккелю. Крім чвертьтонових моделей труб, які використовуються в 24-х ступеневій мікротонавій системі, останнім часом з'явилися і пристосування, що дозволяють механізувати процес інтонування третьютонів 19-тонової системи.

Окреме місце мікротонаві конструкції труби займають у виконавстві арабської та індійської музики (Н. Маалуф, І. Маалуф, Р. Мехта).

В сучасному виконавстві на трубі створенням універсальних модифікацій інструмента і використанням нетрадиційних прийомів гри, практично, вирішена проблема повноцінного виконання мікроінтервалів. Якщо конструкція чотирьохвентильної чвертьтонової труби дозволяє досягти максимальної точності інтонування і сприяє ефективному розвитку чвертьтонового слуху, то кулісна модель інструмента відкриває шлях до виконання максимально вузьких інтервалів і створює необмежені можливості мікрохроматичного інтонування, доступного людському слуху.

Четвертий підрозділ «**Нетрадиційна техніка звуковидобування на духових інструментах як спосіб розширення засобів художньої виразності**»

присвячено історії розвитку нетрадиційних приймів звуковидобування у виконавстві на духових інструментах.

Зазначається, що у розширенні засобів художньої виразності на трубі та інших духових інструментах необхідно в першу чергу спиратися на технологію звуковидобування. Саме від характеру звукоутворюючого процесу на початковій стадії формування звуку і подальшої його обробки залежить темброве різноманіття звукової тканини. Експерименти зі звуком – це не тільки «предмет роботи» сучасних композиторів. Певну активність в цьому напрямку проявляли і їхні далекі попередники, погляди яких відрізнялися не менш оригінальними, новаторськими підходами до пошуку нового звучання. Прикладом тому є творчість К. Монтеверді, котрий на початку XVII століття досить сміливо і несподівано для свого часу використовує трубу кларіно із сурдиною.

Для сучасного виконавця-трубача пошуки нового звучання інструмента не обмежуються тільки використанням сурдини і збільшенням її різновидів, що мають розширені акустичні властивості. Цікавим інноваційним напрямком є експерименти з метою удосконалення конструкції труби, пошук нетрадиційних способів звуковидобування, застосування різних пристроїв. Важливу роль в цьому напрямку займає використання нетрадиційного, з точки зору академічного виконавства на мідних духових інструментах, комбінованого інструментально-вокального способу звукоутворення з більш розгорнутим спектром забарвлення звуку. Базинг, видобування одночасно двох, трьох і більше звуків на різних конструкціях мідних і дерев'яних духових інструментів відкривають нову тембрику мультифонного звучання одноголосних інструментів. Своєрідність акордового співзвуччя кожного інструмента полягає не тільки в характері власне інструментального звучання, значущою є унікальна вокальна складова, що продукується безпосередньо голосом виконавця. Комбінований спосіб інструментально-вокального звукоутворення на одноголосних духових інструментах дає можливість істотно розширити індивідуальну темброву характеристику кожного з них.

Підкреслюється, що пошук нових звуковиразжальних засобів труби сьогодні не обмежується лише мультифонними прийомами гри, не менш актуальним в останні десятиліття стало виконання різних ударно-шумових ефектів на трубі та гра на препарованому інструменті.

У підрозділі 2.5 «Електронна музика у виконавстві на трубі: етапи становлення і перспективи розвитку» розглядаються витoki та основні напрямки розвитку електронної музики на трубі.

Зазначається, що електронна музика, як новий напрямок у виконавстві на трубі, формується в другій половині XX століття, коли з'являються перші твори для труби та електронного звуку. Під невизначеною назвою «електронний звук» часто представлялось використання магнітофонного запису, що було характерно для електронної музики 60-70-х рр. минулого століття.

Початок становлення нового напрямку з використанням магнітного запису в музичному мистецтві пов'язаний з революційними досягненнями в галузі радіоелектроніки, отриманими в Європі, Японії та Америці в 50-х роках минулого

століття. Можливість фіксації звуку, з його подальшим збереженням і відтворенням, дала поштовх створенню нових комбінованих тембрів труби і використанню різних звукових поєднань.

Серед найбільш ранніх творів для труби соло і магнітофонного запису можна виділити *Чакону* голландського композитора Х. Бадінгса (1965).

Якщо на початковому етапі формування електронної музики (60-70 рр.) партія труби в більшості випадків супроводжувалася попередньо записаним на магнітофонну плівку акомпанементом, то з появою більш досконалих методів цифрового запису (80-90 рр.) використовувалися цифрові носії. Подібна тенденція характерна і для використання електронно-генерованого і синтезованого звуку у виконавстві на трубі.

Важливим досягненням у розвитку електронної музики на трубі є створення в 1996 р. «цифрової труби Моррісона» (Morrison Digital Trumpet), яка розкриває величезний потенціал звукодинамічних, тембрових і артикуляційних можливостей інструмента.

Розділ 3 **«НЕТРАДИЦІЙНІ ВИКОНАВСЬКІ ПРИЙОМИ І ТЕХНОЛОГІЯ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В ХУДОЖНЬОМУ РЕПЕРТУАРІ ДЛЯ ТРУБИ»** присвячено аналізу використання нетрадиційних прийомів гри на трубі у сучасному репертуарі.

В першому підрозділі **«Мікрохроматика в сучасних творах для труби і способи її виконання»** розглядаються технологічні аспекти використання мікрохроматики в художньому репертуарі для труби і специфічні особливості її виконання.

Серед творів для труби, написаних з використанням мікроінтервальної техніки, необхідно виділити твори з мелізматичним і ступеневим трактуванням мікротону.

До першого типу відносяться опуси, в яких мікрохроматика використовується епізодично, лише в окремих фрагментах, котрі в основному виконуються на трубах традиційної конструкції, а процес мікроінтервального інтонування здійснюється за допомогою амбушура або завдяки використанню альтернативної аплікатури та застосуванню різного ступеня натискання вентилів.

Другий тип представляють твори, які відносяться до групи зі ступеневим трактуванням мікроінтервалів. Вони часто призначені для виконання на спеціальних конструкціях чвертьтонових, третьтонових та інших видах модифікованих труб.

У кількісному відношенні серед творів, що складають мікротоновий репертуар для труби, переважають чвертьтонові твори.

Серед опусів із ступеневим трактуванням мікротону відзначаються твори для чвертьтонової труби А. Хаби, К. Штокхаузена, П. Блатни, Д. Еліса, Д. Баустеда, Л. Пена, М. Спасова та ін.

У мікротоновому репертуарі для труби існує значно більше прикладів мелізматичної мікрохроматики, яку композитори використовують фрагментарно в окремих епізодах своїх творів. Із найбільш відомих виділяються опуси

Е. Денисова, А. Жоліве, Т. Минбаєва, Р. Еріксона, В. Крафта, С. Пеллмана та інших.

Також необхідно відзначити окремі зразки східної музики, у виконанні якої все частіше стали використовувати конструкції мікроінтервальної труби. Її проникненню в жанри класичної східної музики сприяли два фактори: створення модифікованої мікротонової чотирьохпомпової конструкції і поява високопрофесійних виконавців, які вільно володіють технікою виконання мікрохроматичних інтервалів.

Другий підрозділ «**Нетрадиційні прийоми звукоутворення на трубі та їх використання в художньому репертуарі**» присвячено технологічним та художнім аспектам нетрадиційної техніки звуковидобування на інструменті.

Вказується, що у сучасному виконавстві на трубі існує досить широкий арсенал нетрадиційних прийомів звуковидобування, який включає різні види техніки, пов'язаної як безпосередньо з мундштучним способом звукоутворення, так і з використанням різноманітних пристроїв. Серед найбільш поширених нетрадиційних прийомів виділяються виконання акордів, гра на препарованому інструменті і використання сурдин, а також застосування ударно-шумових способів звукоутворення, котрі використовуються в сучасній академічній і джазовій музиці.

Серед найбільш розповсюджених видів виконання інтервалів та акордів на інструменті виділяється техніка одночасної гри і співу. Більш складним є процес виконання акордів. Аналізується техніка виконання мультифонів у творах Ф. Тічелі, М. Пауелла, Р. Морила, П. Хембрі, К. Грубера та інших композиторів.

Гра на препарованій трубі і використання різноманітних ударно-шумових прийомів звукоутворення в останні десятиліття стали невід'ємною частиною сучасної виконавської практики на інструменті. З'явилося багато виконавців, які активно використовують різні варіанти препарування інструмента і виділяються певним радикалізмом щодо застосування різноманітних ударно-шумових ефектів (К. Пріву, П. Кнайт, Р. Мехта та інші).

Арсенал сучасних ударно-шумових прийомів звукоутворення на трубі, що використовуються у виконавській практиці, відрізняється широким розмаїттям. З огляду на той факт, що звук можна отримати за допомогою різноманітних пристосувань, кількість шумових ефектів в сучасному репертуарі постійно зростає.

У процесі пошуку нового звучання інструмента автори прагнуть використовувати найрізноманітніші види препарованої труби, змінюючи або доповнюючи її конструкцію окремими предметами і пристосуваннями. Результати подібних експериментів знаходяться в прямій залежності від того, наскільки той чи інший звуковий ефект відповідає художньому змісту твору.

Розширення тембрової структури звуку на основі мультифонних способів звукоутворення, збагачення засобів виразності звукошумовими та ударними ефектами, активне застосування електронно-акустичного і комп'ютерного синтезу

звуку відкривають шлях до створення нової, більш різноманітної звукової тканини труби.

У підрозділі **3.3 «Технологічні та художні аспекти перманентного дихання у гри на трубі»** висвітлюються особливості використання нетрадиційної техніки дихання у художньому репертуарі для інструмента.

На основі творів М. Римського-Корсакова, Й. С. Баха, Й. Гайдна, Н. Паганіні аналізуються технологічні особливості використання техніки перманентного дихання. Підкреслюється, що дихальна цезура завжди була і продовжує залишатися важливим елементом фразування і художньої виразності в цілому. Тому використання перманентного дихання повинно бути підпорядковане саме цій головній меті. У тих випадках, коли тривалість музичної фрази не дозволяє виконати її на природному диханні, застосування перманентного дихання є важливим засобом, що дозволяє досягти цілісності музичного викладу.

В четвертому підрозділі **«Елементи театралізації у виконавстві на трубі»** здійснюється аналіз сучасного музично-театрального репертуару для труби, що охоплює твори різних напрямків. Він представлений як творами з окремими елементами театралізації (Р. Еріксон, С. Пеллман, В. Рунчак), так і цілими музично-театральним виставами (К. Штокхаузен), в яких трубач є головними персонажами театральної вистави.

Сучасне інструментально-театральне виконавство на трубі, крім інструментально-театральних дійств К. Штокхаузена, включає і окремі жанри театралізованої інструментальної мініатюри. Її сюжетний розвиток може бути обмежений окремою картиною-пейзажем або драматичною замальовкою, і часто супроводжується коротким сценарієм.

У **Висновках** підводяться підсумки виконання поставлених завдань. Зазначається, що сучасний арсенал нетрадиційних прийомів гри на трубі включає різні їх види, що відрізняються виражальними і технологічними особливостями виконання. Серед них виділяються мікрохроматичне інтонування, нетрадиційна техніка звукоутворення і використання препарованого інструмента, електронний синтез звуку і комп'ютерна аудіовізуалізація, перманентне дихання, театралізація виконавського процесу. Дана класифікація представляє основні види усього спектру нетрадиційних прийомів гри на трубі, котрі існують в сучасній виконавській практиці.

Витоки виникнення окремих нетрадиційних прийомів гри на духових інструментах нерозривно пов'язані з виконавською практикою, що існувала в Стародавній Греції, основу якої становила триєдність музично-поетично-танцювального мистецтва. Саме вона стала передумовою становлення поліартистизму, як однієї з форм інструментального виконавства.

Процес розвитку нетрадиційних прийомів гри в історії виконавства на духових інструментах був нерозривно пов'язаний з пошуком нових виражальних засобів, вдосконаленням виконавської технології і відповідав естетичним

принципам певної епохи. Започаткована античними музикантами нетрадиційна техніка гри отримала новий імпульс розвитку у виконавстві XX і XXI століття, збагачуючись сучасними досягненнями науково-технічного прогресу.

Застосування комбінованого інструментально-вокального способу звуковидобування на трубі та її препарованої конструкції відкрило можливість одночасного виконання двох і більше звуків. Розширенню мультифонних можливостей звучання інструмента сприяло використання базинга, на основі якого за допомогою поєднання інструментального та голосового звукоутворення формується більш розгорнутий і насичений гармонічний спектр тембру.

Суттєве місце у розвитку нетрадиційних способів звуковидобування на трубі займають ударно-шумові ефекти, утворення яких відбувається в результаті застосування різних прийомів ударної техніки, а також за допомогою беззвучного вдихання або видихання повітря через інструмент. «Шумофонні» засоби звукоутворення у виконавстві на трубі за останні десятиліття істотно збагатилися новими видами. Їх поява часто залежить від творчої фантазії композитора або виконавця.

У технологічному відношенні нетрадиційні прийоми гри на трубі відрізняються особливостями їх освоєння на інструменті. Серед найбільш складних для практичного оволодіння виділяються перманентне дихання, мікрохроматика, гра інтервалів та акордів.

Техніка перманентного дихання відрізняється труднощами психологічного характеру, які пов'язані із здійсненням одночасно носового вдиху і ротового видиху. В їх освоєнні необхідна психофізіологічна перебудова функцій виконавського апарату при переході з природного дихального циклу з послідовними фазами вдиху-видиху на більш складний штучний механізм безперервного видиху з одночасною вдихо-видихувальною фазою, котра є визначальною ланкою в технології перманентного видиху.

Проблеми виконання мікрохроматики на трубі полягають в особливостях слухового сприйняття мікроінтервалів та їх інтонування. Наявність спеціальних конструкцій інструмента спрощує технічний процес інтонування чвертьтонів, проте видобування більш вузьких інтервалів на інструменті продовжує залишатися найбільш складним. Існуючі способи амбушурного, аплікатурного виконання, а також використання окремих пристроїв вимагають постійного слухового контролю мікроінтервального інтонування.

Технологічну основу мультифонного звукоутворення на трубі представляє інструментально-голосовий принцип звуковидобування, що дозволяє формувати комбіновану структуру акустичної тканини. Її характерною особливістю є розширений гармонічний спектр, котрий виникає в результаті поєднання інструментальних та вокальних обертонів і утворенню більш насиченого синтезованого інструментально-вокального тембру звуку.

Різноманітні ударно-шумові ефекти, що зустрічаються в сучасному виконавстві на трубі, переважно не відрізняються технічною складністю прийомів звуковидобування і включають використання ударів по корпусу інструмента або окремих його частинах, а також імітацію різних немuzичних звуків. Їх застосування розширює арсенал виражальних можливостей інструмента.

Технологічні особливості театралізації виконавського процесу в інструментальному мистецтві пов'язані з використанням різних форм сценічних рішень, які включають елементи пантоміми, танцю, міміки, акторської гри з використанням театральних декорацій, аудіовізуалізації, костюмів, гриму і т.д. Всі вони сприяють розширенню музично-театральних засобів виразності і спрямовані на посилення емоційності сприйняття.

Сучасний художній репертуар для труби з використанням нетрадиційних прийомів гри охоплює різні жанри сольної, ансамблевої і оркестрової музики. Активізація його створення відбувається в другій половині ХХ століття і пов'язана з іменами таких видатних музикантів як П. Булез, К. Штокхаузен, А. Жоліве, Е. Денисов та менш відомих композиторів і виконавців – Р. Еріксон, С. Пеллман, Ф. Тічелі, М. Пауелл, Р. Моріл, П. Хембрі, К. Х. Грубер. Кожен з них сприяв істотному розширенню арсеналу звуковиражальних можливостей труби, застосовуючи в своїх творах ті чи інші нетрадиційні прийоми.

Гра на препарованому інструменті, використання «інотипних» мундштуків, імітація звуків природи, тварин, людини та їх комп'ютерна обробка представляють ті основні напрямки нетрадиційної техніки звуковидобування, які динамічно розвиваються в сучасному виконавстві на трубі.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ФАХОВИХ ВИДАННЯХ

1. Муединов Д.М. Труба как концертно-солирующий инструмент / Д. М. Муединов // Вісник ХДАДМ (зб. наук. праць / гол. ред. В. Даниленко). – Харків : ХДАДіМ, 2012. – № 11. – С. 132-134.
2. Муединов Д. М. Нетрадиционные исполнительские приемы при игре на трубе: к проблеме терминологии и классификации / Д. М. Муединов // Вісник ХДАДМ (зб. наук. праць / гол. ред. В. Даниленко). – Харьков : ХДАДіМ, 2012. – № 10. – С. 128-132.
3. Муединов Д. М. Труба как концертно-солирующий инструмент II ч. / Д. М. Муединов // Вісник ХДАДМ (зб. наук. пр. / гол. ред. В. Даниленко). – Харків: ХДАДіМ, 2012. – № 12. – С.155-157.
4. Муединов Д. М. Микрохроматика в истории исполнительства на духовых инструментах / Д. М. Муединов // Вісник ХДАДМ (зб. наук. праць / гол. ред. В. Даниленко). – Харьков : ХДАДіМ, 2015. – № 8. – С. 96-100.
5. Муединов Д.М. Микрохроматика в современных произведениях для трубы и способы ее исполнения / Д. М. Муединов // Традиції та новації у вищій

- архітектурно-художній освіті (зб. наук. праць ХДАДМ / гол. ред. В. Даниленко). – Харків : ХДАДіМ, 2017. – № 2. – С. 109-115.
6. Муединов Д. Микрохроматика в духовом исполнительстве / Д. Муединов // Южно-Российский музыкальный альманах. Научный журнал Ростовской государственной консерватории им. С. В. Рахманинова. – Ростов-на-Дону, 2015. – № 4 (21). – С. 51-55.
 7. Муединов Д. Нетрадиционные приёмы звукоизвлечения на трубе: история и современность / Д. Муединов // Южно-Российский музыкальный альманах. Научный журнал Ростовской государственной консерватории имени С. В. Рахманинова. – Ростов-на-Дону, 2016. – № 3 (24). – С. 83-88.
 8. Муединов Д. М. Микрохроматика в исполнительстве на трубе [Электронный ресурс] / Д. М. Муединов // Израиль XXI. Музыкальный интернет-журнал, 2015. – № 6 (54), Ноябрь. – Режим доступа : http://21israel-music.net /Truba_chetvertiton.htm (дата звернення 11.06.17).
 9. Муединов Д. М. Театрализация как нетрадиционный исполнительский прием при игре на духовых инструментах [Электронный ресурс] / Д. М. Муединов // Израиль XXI. Музыкальный интернет-журнал, 2015. – № 4 (52), Июль. – Режим доступа: http://21israel-music.net /Dukhovoi_teatr.htm (дата звернення 12.06.17).
 10. Муединов Д.М. Театрализация исполнительского процесса на духовых инструментах: история и современность / Д.М. Муединов // Актуальные проблемы высшего музыкального образования: научно-аналитический и научно-образовательный журнал. – Нижний Новгород, 2015. – № 2 (36). – С. 58-62.

ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ АПРОБАЦІЙНОГО ХАРАКТЕРУ

1. Муединов Д. М. История формирования и совершенствования искусства игры трубе / Д. М. Муединов // Крымские диалоги: культура, искусство, образование. Вып. 1. – Симферополь: Оджакъ, 2007. – С. 81-83.
2. Муединов Д. М. Нетрадиционные исполнительские приемы при игре на трубе. / Д. М. Муединов // Крымские диалоги: культура, искусство, образование. Вып. 3. – Симферополь: КРП Издательство «Крымучпедгиз», 2009. – С. 45-46.
3. Муединов Д. М. Пути формирования духового музыкального искусства в Украине от истоков до начала XX в. / Д.М. Муединов // Сб. науч. труд. молодых ученых. Вып. 3. – Симферополь : КРП Издательство «Крымучпедгиз», 2010. – С. 165-175.
4. Муединов Д. М. Некоторые трудности совершенствования методики обучения игре на духовых инструментах / Д. М. Муединов // Крымские диалоги: культура, искусство, образование. Вып. 6. – Симферополь: КРП Издательство «Крымучпедгиз», 2012. – С. 59-61.
5. Муединов Д.М. Елементи театралізації в античному та середньовічному виконавстві на духових інструментах /Д,М,Муединов // Музикознавчі студії

– 2016: Міжнародна наукова конференція молодих музикознавців. 24-26 лютого 2016 р. – Львів: Тези / ЛНМА імені М.В. Лисенка. – Львів, 2016. – С.115-117.

АНОТАЦІЇ

Муєдінов Д. М. Нетрадиційні виконавські прийоми на трубі в контексті історико-художнього розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 – Музичне мистецтво. – Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського. – Харків, 2017.

Дисертація присвячена дослідженню нетрадиційних прийомів гри на трубі і їх розвитку в історії виконавства на духових інструментах. Здійснюється класифікація видів нетрадиційної техніки та її використання в художньому репертуарі для труби. Висвітлюються витoki появи перманентного дихання, мікрохроматики, театралізації виконавського процесу у мистецтві гри давньогрецьких авлетистів та етапи їх розвитку в наступні історичні періоди. Розкриваються технологічні особливості виконання на трубі мікрохроматики, мультифонного звуковидобування, перманентного дихання, використання препарованого інструмента, застосування електронного синтезу звуку і комп'ютерної аудіовізуалізації та елементів театралізації у виконавському процесі. Аналізуються художні та технологічні аспекти використання нетрадиційних прийомів гри на трубі у творах А. Хаби, П. Булеза, К. Штокхаузена, А. Жоліве, Е. Денисова, В. Рунчака, Т. Мимбаєва, Д. Баустеда, К.Х. Грубера, Р. Еріксона, Ф. Тічелі, М. Пауелла, С. Пеллмана, Р. Моріла, М. Спасова, П. Хембрі та інших композиторів. Характеризується нетрадиційна техніка гри Д. Еліса, М. Блау, М. Штокхаузена, С. Накарякова, Н. Маалуфа, І. Маалуфа, Р. Мехти.

Ключові слова: труба, нетрадиційні прийоми, духові інструменти, мікрохроматика, мультифонне звуковидобування, перманентне дихання, театралізація, А. Хаба, К. Штокхаузен.

Муєдинов Д. М. Нетрадиционные исполнительские приемы на трубе в контексте историко-художественного развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения по специальности 17.00.03 – Музыкальное искусство. – Харьковский государственный университет искусств имени И. П. Котляревского. – Харьков, 2017.

Диссертация посвящена исследованию нетрадиционных приемов игры на трубе и их развития в истории исполнительства на духовых инструментах. Осуществляется классификация видов нетрадиционной техники и ее использования в художественном репертуаре для трубы. Изучение трактатов

античных мыслителей позволило определить истоки появления перманентного дыхания, микрохроматики, театрализации исполнительного процесса в игре древнегреческих авлетистов. основу которой составляло триединство музыкально-поэтически-танцевального искусства.

Раскрываются технологические особенности исполнения на трубе микрохроматики, мультифонного звукоизвлечения, перманентного дыхания, использование препарированного инструмента, применение электронного синтеза звука и компьютерной аудиовизуализации и элементов театрализации в исполнительском процессе. Анализируются художественные и технологические аспекты использования нетрадиционных приемов игры на трубе в произведениях А. Хабы, П. Булеза, К. Штокхаузена, А. Жоливе, Э. Денисова, В. Рунчака, Т. Мимбаева, Д. Баустеда, К. Грубера, Р. Эриксона, Ф. Тичели, М. Пауэлла, С. Пеллмана, Р. Морила, М. Спасова, П. Хембри и других композиторов. Характеризуется нетрадиционная техника игры Д. Элиса, М. Блау, М. Штокхаузена, С. Накарякова, Н. Маалуфа, И. Маалуфа, Р. Мехты.

Ключевые слова: труба, нетрадиционные приемы, духовые инструменты, микрохроматика, мультифонное звукоизвлечения, перманентное дыхание, театрализация, А. Хаба, К. Штокхаузен.

Muedinov D.M. The extended performance techniques of the trumpet playing in the context of historical and artistic development. – Manuscript.

Dissertation for a degree of a candidate of art history by specialty 17.00.03 – Musical Art. – Kharkiv National University of Arts named after Kotlyarevsky. – Kharkiv, 2017.

The thesis deals with the study of extended techniques of trumpet performance and their development in the history of the wind instrument playing. Modern arsenal of unconventional approaches to trumpet performance includes various types of them, which differ by expressive and technological features of performance. The general principles of the typological classification of extended performing techniques existing in trumpet playing devices that have received the greatest application in contemporary performing and composing practice are examined and analyzed in this scientific research work. The whole arsenal of extended performing techniques on the trumpet is divided into two main types: musical and non-musical origins.

The first type includes non-traditional methods of playing with musical ways in the formation of sound or means of creating sound:

- execution of microtonal intervals (three-ton, quarter-ton, six-ton, eighth-tone, etc.);
- harmonic execution of intervals and chords (Multiphonics);
- playing on an instrument of preparation and use of various devices and mutes;
- computer and electronic-acoustic methods of sound processing.

The second type includes non-musical performing techniques, comprising the extraction of shock-and-noise effects on the instrument or its parts, imitation of natural sounds of nature, animals and humans.

A separate category of non-musical performing techniques is the non-traditional technique of circular breathing, which ensures the continuity of the exhaled flow air while playing the trumpet. This type of breathing is considered as a technological element of the performing process.

The theatricality of the performing process, which involves the use of circus, dance elements and pantomime, with the use of facial expressions, gestures and acting in solo, ensemble and orchestral performance, also belongs to the sub-type of unmusical options. The proposed classification represents the main types of the whole spectrum of non-traditional approaches in trumpet playing that exist in modern performing practice.

Analyzing the history of the development of non-traditional performing approaches to the trumpet playing, we come to a conclusion that testifies about deep historical roots of their occurrence. For more than two thousand years of existence, the unconventional technique of the playing has been constantly improved and replenished with new species. The origins of the emergence of certain non-traditional methods of playing the wind instruments are inextricably connected with the performing practice that existed in ancient Greece; its basis was a triune of musical, poetic and dance art. It was this performing practice that caused the emergence of polyartistic, as one of the numerous instrumental performance forms.

The polyartistic art of medieval musicians, in comparison with the ancient ones, has lost some forms of academicism having become more spectacular and accessible from the point of view of more saturated theatrical and circus performances for the mass audience. The role of the instrumentalist in them is expanded and supplemented with new professional functions of the circus performer, which have demanded the developed facial expressions and greater flexibility of movements. If for an antique instrumentalist-polyartist an important requirement was to observe certain rules and traditions of the instrumental-dance or instrumental-theatrical genre of the performed music, the medieval buffoon-man did not limit his action to such rules of execution and was free to display his creative imagination.

The process of the development of non-traditional methods of playing in the history of wind instrument performance was inextricably connected with the search conducted to discover new expressive means, the perfection of performing technology and so it has corresponded to the aesthetic principles of a certain epoch. The unconventional technique of the playing, created by antique musicians, has received a new impetus for the development in the performance of the twentieth and the twenty-first centuries, having been enriched by modern achievements in scientific and technical progress.

Technologically, the non-traditional methods of playing the trumpet differ in the features of their mastering the instrument. Among the most difficult for practical mastery are following aspects: circular breathing, microtonal, performing of intervals and chords, multiphonics.

Modern art repertoire for the trumpet with use of non-traditional techniques of the playing covers different genres of solo, ensemble and orchestral music. Activation of its creation occurs in the second half of the twentieth century. The artistic and technological aspects of using non-traditional trumpet approaches are shown in the

works of A. Hába, P. Boulez, K. Stockhausen, A. Jolive, E. E. Denisov, V. Runchak, T. Mynbayev, D. Bousted, K. Gruber, R. Erickson, F. Ticheli, M. Powell, S. Pellman, R. Moryl, M. Spasov, P. Hembree and other composers. The peculiarities of the use of non-traditional playing techniques are analyzed in works by D. Ellis, M. Blaauw, M. Stockhausen, S. Nakaryakov, N. Maalouf, I. Maalouf, R. Mehta. Playing the preparation instrument, use of "untypical" mouthpieces, imitation the nature, animals, humans sounds and computer sound processing represent the main directions of the extended techniques of sound extraction that are dynamically developed in modern trumpet performance

Keywords: trumpet, extended techniques, wind instruments, microtonal, multiphone sound extraction, circular breathing, theatricality, A. Hába, K. Stockhausen.